

Transcript podcast 'Radio Debuut'
Aflevering: Hannah Chris Lomans

Voice-over: Dit is een podcast van Wintertuin.

Voice-over #2: Welkom bij Radio Debuut. In deze reeks worden kersverse debutanten geïnterviewd over hun debuten en het belang van literatuur. In deze aflevering ga je luisteren naar Selm Merel Wenselaers in gesprek met Hannah Chris Lomans.

Selm: Welkom, welkom luisteraar, welkom. Hannah Chris Lomans heeft een prachtige bundel geschreven *Een lichaam dragen*. Dag Hannah, welkom.

Hannah Chris: Hallo.

Selm: Hannah, traditioneel beginnen we altijd met een laudatio en die wordt deze keer uitgesproken door dichter en radiomaker Dennis Gaens.

Laudatio: Lieve, lieve Hannah Chris, toen je vroeg of ik op je Arnhemse bundelpresentatie kon komen spreken, was ik eerlijk gezegd best opgelucht dat ik niet kon. Niet omdat ik niet wilde spreken, maar omdat er zoveel is wat ik wil zeggen. Over jou, over je werk, over liters gemberthee. En ook omdat ik sommige dingen niet kán zeggen, omdat er dingen zijn die tússten de woorden bestaan. Het is je dus toch gelukt, ik ga iets zeggen en met oog op de tijd houd ik het op je werk en laat ik jou en de gemberthee even tussen ons.

We kennen elkaar nu op de kop af tien jaar, als ik goed heb gerekend. Een groot deel daarvan heb ik mee mogen lezen met jouw werk. En als ik zeg meegelezen, dan bedoel ik: samen met jou. Dat klinkt voor de hand liggend, maar dit is wat ik bedoel: het werk was altijd meer dan jij ervan gemaakt had. Zo voelde het tenminste. Jij was net zo goed lezer van het werk en samen waren we het aan het decoderen.

Hier voor me op de tafel ligt een van mijn pogingen om een vroege versie van wat *Een lichaam dragen* is geworden te ontcijferen. Het is een kaart met daarop drie gebieden: de stad, het bos en een berglandschap. Om de gebieden heen staan woorden en tussen de gebieden heb ik lijnen getrokken. Routes, zo je wil, met nog meer woorden. Zo wordt de stad, die volgens de kaart onder andere toegankelijk, mentaal en seksueel is, verbonden met het bos, dat over dromen ritueel geweld en schors gaat, via routes van schuren en transitie. Je kunt er niks mee, met die kaart.

En toen ik eindelijk de afgeleverde versie van *Een lichaam dragen* las, wist ik ook meteen waarom. Die bundel is namelijk naast heel veel andere dingen zelf een kaart. Een kaart van de menselijke geest, de psyche. Maar waar bekende historische psychonauten zoals Huxley, Kesey en Leary heel veel drugs nodig hadden voor hun verkenningsstochten, steek jij een kaart aan, wacht je op de beelden en noteer je ze zorgvuldig. Ik weet niet of dit echt jouw proces is, maar zo stel ik het me altijd voor.

Als Carl Jung de Bijbel had geschreven, dan had die waarschijnlijk verdacht veel gelijkenissen met jouw bundel vertoond. Want naast een kaart is *Een lichaam dragen* ook een verzameling aan parabels, rituelen en symbolen. Maar allemaal met een nieuwe taal zonder geschiedenis, zonder connotaties. *Een lichaam dragen* is tot de nok toe gevuld met gestalten waaraan we nog betekenis kunnen geven. En als ik zeg dat jij net zo goed lezer van je werk bent, bedoel ik dát. Niet dat je het niet geschreven hebt, maar dat je het geschreven hebt als nieuwe rituelen, als verse symbolen, als contouren. Dat maakt het werk

zo indrukwekkend, zo herleesbaar en vooral zo altijd nieuw. En dat brengt me tot mijn vraag aan jou: wat is het nieuwste wat jij aan *Een lichaam dragen* hebt ontdekt?

Hannah Chris: Oeh, dat is een goede vraag. Daar moet ik ook even over nadenken. Ik denk het nieuwste is wat ik eraan heb ontdekt, is dat ik er eigenlijk verrast door ben hoe hoopvol het boek is. Het is ontstaan uit best wel veel worstelingen, uit een periode in mijn leven waarin ik het gevoel had veel vast te zitten. Laatst zei een goede vriend van me die het had gelezen dat het een utopische bundel was. Daar moest ik best eventjes over nadenken, maar eigenlijk denk ik wel dat het klopt. D'r worden nieuwe mogelijkheden geopend die ondanks alle tegenslagen blijkbaar wel kunnen bestaan en dat is iets wat ik tijdens het schrijven soms kon ervaren, maar zo achteraf is dat een nog grotere kracht ervan dan ik tijdens het schrijven doorhad, denk ik.

Selm: Waar Dennis het naast het schrijven ook over heeft is het samen lezen. Kan je daar iets over vertellen? Wat is dat, samen lezen en hoe nieuw is dat lezen dan? Met welke ogen lees jij zelf je eigen werk?

Hannah Chris: Dat samen lezen waar Dennis het over heeft, herken ik heel erg van toen we samenwerkten, hoe ik schrijf en hoe ik me tot m'n teksten verhoud. Ik vind het altijd heel belangrijk dat schrijven niet als werk voelt en ook niet doelbewust is, eigenlijk schrijf ik al mijn teksten door mezelf tot een punt te brengen waar ik het gevoel heb dat ik niks hoef. En vanuit dat niks hoeven komt eigenlijk alles precies zoals Dennis ook zegt. Het is op een bepaalde manier ergens een soort van egoloos en zonder voorbedachte rade en daardoor ontstaan er lijnen en gebieden, die ik zelf net als Dennis als mee-lezer, gewoon samen met hem kan ontdekken. Het is voor mijn schrijven dus ook echt ontdekken, ik denk dat dat samen lezen is.

Selm: Hoe lang hoefde je niets voor deze bundel?

Hannah Chris: Ik heb twee jaar niets gehoeven, twee jaar elke dag een uur, maar deze bundel heeft wel zijn wortels in heel veel werk dat ik hiervoor heb gemaakt. De manier waarop ik schrijf, dat niets hoeven, dat is een soort van schrijfritueel dat echt al jaren oud is en wat ook jaren heeft geduurd voordat ik dat heb kunnen ontwikkelen. Deze bundel is ook weer voortgevloeid uit het chapbook dat ik bij Wintertuin heb gemaakt en de thematiek en wereld die ik daar ontdekte en waar ik ook weer op voort kon bouwen. Dus het is technisch gezien twee jaar, maar eigenlijk ook veel langer.

Selm: Je noemt Wintertuin. Je bent een vrucht maar ook een onderdeel van het ecosysteem Wintertuin. Je was zelf student op de Creative Writing opleiding van ArtEZ. Je bent er ondertussen ook zelf docent. En Wintertuin als literair productiehuis ondersteunt ook het werk actief. Hoe is het om in zo'n biotoop te werken?

Hannah Chris: Oh, ik ervaar dat echt als een grote rijkdom. Eh, voor mij is dat eigenlijk allemaal ontzettend vruchtbaar geweest. Tijdens de schrijfopleiding Creative Writing heb ik gewoon ontzettend veel meters kunnen maken en ontzettend veel aan het ambacht kunnen leren. En daarna, nadat ik een paar jaartjes afgestuurd was en rondgezwommen in het leven, kwam ik bij het agentschap van Wintertuin terecht. En daar kon ik eigenlijk gewoon als zelfstandig mens in de wereld, los van opleidingen los, los van schrijvers, ontdekken wat

dat schrijven nou echt voor mij is en wat ik wil dat het is in mijn leven en daar vanuit een zelfstandige beroepspraktijk en maakpraktijk opbouwen. En daar heb ik ook echt dat ritueel kunnen ontwikkelen. Dat ik daar de ruimte en de kaders en de begeleiding voor heb gekregen die ik nodig had, is ontzettend fijn. En ook het vertrouwen, want zo'n talentontwikkeltraject daar wordt veel in geïnvesteerd en ook op een lange duur. Heel veel talentontwikkeltrajecten zijn best wel kort, maar ik heb bij Wintertuin echt drie jaar gewoon heel rustigjes mijn werk uit kunnen bouwen en dat is echt een grote rijkdom, ja.

Selm: Kost het je veel moeite of heeft het je veel gekost om de ruimte te maken om dit te schrijven?

Hannah Chris: Ja, denk het wel. Ik zei al dat ik schrijven niet als werk zie, maar ik zie het wel als heel hard werken om tot dat punt te komen waarop ik niks hoef. Dat vereist heel veel wilskracht om niet mailtjes of appjes te beantwoorden 's ochtends maar gewoon dat nog even links te laten liggen voordat ik dat uur heb genomen, maar het vereist ook een bepaalde lef om echt die verdraging aan te gaan die zo'n uur niets hoeven heeft. Het kan ontzettend confronterend zijn om een uur niets te doen en je daar helemaal aan over te geven. Heel veel van de teksten zijn ook voortgekomen uit bewegingen. Ik heb na het chapbook samengewerkt met Gerben Vaillant, een choreograaf. Toen hebben het chapbook naar beweging vertaald en daar is een soort performance uitgekomen, maar die bewegingen zijn ook in dat uur terechtgekomen en dat is altijd een enorme reis om - want het is ook een heel trage beweging - om die traagheid aan te gaan en daar doorheen te zakken, ook omdat je dan geconfronteerd wordt met alle pijn die in je zit en op het moment dat dat vanuit die traagheid langzaam in beweging komt, dan komen de beelden waaruit de gedichten bestaan.

Selm: En klopt het wat Dennis zegt, zit je dan bij een kaars of dat is wat hij zich verbeeldt?

Hannah Chris: Ja nee, die kaars is een ding. Jazeker, ik steek die kaars aan tijdens dat uur en aan het eind ervan gaat die weer uit. Ik vind dat een heel prettig symbool. Ook al zit ik en doe ik niks en kijk ik alleen naar die kaars, die kaars brandt, dus er gebeurt hoe dan ook wat. Dat vind ik een heel fijn beeld om op terug te vallen.

Selm: En de beelden komen ook vanzelf?

Hannah Chris: Ja, ja.

Selm: Over die beweging, je schrijft op een gegeven moment 'Kun je een thuis maken door dat transitionele in je reis door dit onvolledige landschap' en vroeg ik me af: is de bundel zelf een soort thuis geworden?

Hannah Chris: Ja, zeker weten, dat is ook grappig, want het is tegelijkertijd ook een reis door een onvolledig landschap. En dat is ook wel mooi hoe dat schrijven werkt, want in mijn dagelijkse leven ervaar ik natuurlijk ook een reis door een onvolledig landschap en het zijn echt maar momenten en soms ook best wel momenten die zelden zijn, dat ik me daar thuis in voel. En het zijn precies die momenten waaruit, bijvoorbeeld tijdens het schrijven, iets uit voorkomt, dus eigenlijk is zo'n bundel een culminatie van al die momenten waarop ik me even thuis voelde, omdat er de vrijheid was dat er beelden kwamen. Het is dus een soort

bundeling van alle momenten thuis van de afgelopen jaren, dus die bundel is eigenlijk wel een thuis, ja.

Selm: Wel een die je makkelijk kan meedragen, zoals een lichaam. Zou je een stukje willen voorlezen voor ons?

Hannah Chris: Daar heb ik helemaal niet over nagedacht, maar dat was natuurlijk een vraag die ik kon verwachten.

een baan zacht en wit licht
stroomt achter de heuvels omhoog
nauwelijks zichtbaar in het tegenlicht van de sterren
je bekken is een knoop
die opgetild en gedragen kan worden
de koelte van de nacht omringt je
of je hebt je huid verloren
wat je deed werd gezien als een explosie
maar alleen omdat je omgeving
niet met je meebewoog
diep onder de grond ontspant zich iets
en dat wat vrijkomt
is niet alleen zacht en wit

—

denk aan alle lagen
die je draagt
en dat onder je huid
een begrafenis plaatsvindt
een traanvormig lichaam
gepekeld, aangeklampt
door schelpen en wieren
blijf erbij niet te vroeg
vertrekken wacht tot het lichaam
is volgestroomd zich uitstrekt
onder donkerrode korst niet
wegkijken

—

de waterval die weer ging stromen
en de bedding vulde die zich het water niet meer herinnerde
het water glinstert
op de foto die je jaren later terugziet
waarop het water bevroren
in de lucht hangt
de rug waar een diepe vermoeidheid ligt opgeslagen
en verdriet over die vermoeidheid de onnodigheid en onrechtvaardigheid ervan

de handelingen die niet zoveel energie zouden moeten kosten de handelingen die geen
gevaar
zouden moeten opleveren en het omgaan met gevaar is
zo vermoeiend de poging om geen agressie uit te lokken
om het prachtige vallende water
vast te houden terwijl het valt

—

een lichaam hebben
en omgeven worden
koude voetzolen
onder een oranje zeil waar de zon op schijnt
schuivende lagen de geur van heet plastic een glorieus
rokje een schaafwond een primitief gehuil
je wordt niet gestoord want er mag iets
binnenkomen lik de huid
van je arm het zand
uit je wond een lichaam hebben
en niets af te hoeven stoten

Hannah Chris: Tot zover.

Selm: Dankjewel, Hanna, dankjewel. Ik ga proberen mijn schroom wat aan de kant te zetten en overboord te gooien, want ik voel, eerlijk gezegd, ik voel heel veel schroom om met jou over deze bundel te spreken, omdat het mij zo persoonlijk raakt. Omdat - nu paraphraseer ik iemand - het voor mij vlees én vis is, omdat het warm én koud is. Het is lief én boos, het is krachtig en kwetsbaar. Het zijn warme, harde druppels voor mij, nu paraphraseer ik jou. Zojuist paraphraseerde ik een van de recensies die voorbij kwam: jouw boek is nu de wereld gebracht, in gestort haast. Hoe ervaar je dat, want ik lees dus dingen, ik hoor je ook in een radioprogramma, bij Frits Spits, hoor ik je. Daar mag je geen dichter meer zijn, daar ben je plots een activist. Daar ben je dat lichaam.

Hannah Chris: Ja, dat klopt, dat vind ik heel pittig eigenlijk. Ik voel me heel erg op mijn plek en in mijn kracht in dat dichten en het schrijven. Ik kan dat compleet op mijn eigen voorwaarden doen. Dat is echt de ruimte die ik voor mezelf bouw en die ik dan inneem. Dat dat boek dan de wereld in gaat, voelt dus ook heel kwetsbaar maar ook heel fantastisch, omdat dat radicaal is wat vanuit mij de wereld in mag en dat is ook niet iets wat vanzelfsprekend is voor mij, ik ervaar een heel grote harde scheidslijn tussen de veilige binnenwereld waarin ik leef, gewoon m'n thuis, de bubbels waarin ik me begeef en de harde buitenwereld en die soms gewoonweg gevaarlijk is, onprettig is maar soms ook gevaarlijk is. Om dan vanuit die intieme genuanceerde zachte binnenwereld iets te maken dat naar buiten kan gaan, dat voelt heel krachtig en heel... dat voelt ontzettend goed. Wat vervolgens in die buitenwereld met mijn werk gebeurt, dat is wel iets wat ik soms wel als onprettig ervaar. Bijvoorbeeld in zo'n radioprogramma waarin het eigenlijk alleen maar over mijn identiteit gaat en dan ook nog niet eens op een fijne manier. Ik doe dat, omdat ik ook wil dat mijn boek aandacht krijgt en daar sta ik achter, maar dat vraagt veel van me om... om dat maar los te laten, ook omdat ik er niet al te veel invloed op heb. Waar ik kan bescherm ik mezelf ervoor,

recensies lees ik bijvoorbeeld nu nog niet. Dat is nogal wat. Ik sta erachter dat ik het doe en ik sta erachter dat het de wereld in is en ik ben ook echt van mening dat ik het heb geschreven, dus nu is het aan de lezer en aan de wereld om er dingen mee te doen, maar dat betekent niet dat ik alles wat er in de wereld mee gebeurt tot me hoeft te nemen.

Selm: Helder. Ja, inderdaad, hoe vloeibaar mag het werk blijven?

Hannah Chris: Ja precies, dat... dat is helaas niet iets wat aan mij is om een antwoord op te geven.

Selm: Zullen we de vraag 'wat bedoel je daarmee?' aan een dichter stellen? Dat is uitermate interessant en je hebt, je hebt het misschien niet gelezen, maar Rob Schouten in Trouw wil liever anekdotisch, realistisch en rauw werk, want hij wil het begrijpen. Maar volgens mij is dat niet de intentie van jou als schrijver-dichter.

Hannah Chris: Nee, ik denk het niet... van geen enkele dichter, denk ik.

Selm: Had je een bepaald publiek, een lezer, in gedachte toen je schreef?

Hannah Chris: Nee, dat denk ik niet. Wat ik net ook al beschreef over mijn proces, ik schrijf juist niet op een doelbewuste manier. Ik weet van tevoren bijvoorbeeld ook nooit wat voor genre het werk gaat worden, of het proza of poëzie of nog iets anders, weet ik dus niet. Ik heb van tevoren heel weinig in mijn hoofd van wat het moet worden, dus ook niet een lezer waar ik naartoe schrijf. Ik merk wel dat nu het er is, dat er verschillende soorten mensen zijn die ingangen vinden in het werk. Dat zijn enerzijds hardcore poëziefhebbers die er goed op gaan, anderzijds mensen die een bepaalde ingang hebben op de thematiek en dat kan best wel breed zijn. Mensen die op allerlei verschillende manieren de relatie tot hun eigen lichaam willen toe-eigenen. En dat kan allerlei kanten op gaan. Ik merk dat dat soort mensen best veel aan mijn werk kunnen hebben.

Selm: En hoeveel heb je nu zelf aan je werk? Je komt uit een eenzame periode, het schrijfproces, en nu de wereld in.

Hannah Chris: Ja, het geeft een gevoel van trots en ook kracht dat het er is. Dat is iets heel moois en iets heel prettigs. Tegelijkertijd is het natuurlijk doodeng en spannend, het proces waar ik in zit met die bundel. Maar het voelt ook als een houvast. Dit heb ik wel mooi gedaan en het is er nu. Deze ruimte heb ik ingenomen en dat blijft bestaan.

Selm: Wink die prijst het aan als troostend, is dat een woord dat je bevalt?

Hannah Chris: Ja, ik denk wel dat dat erin zit en voor mij is het dus ook een troostend werk, omdat het ondanks al het vastzitten, wat er in de bundel zit, dat er toch steeds weer beweging wordt gevonden en dat er hoop wordt opgegeven maar uiteindelijk toch altijd weer wordt teruggevonden en ondanks alle blokkades, ook in mijn schrijfproces, ben ik toch steeds weer dat uur gaan nemen en uiteindelijk komt het dan toch steeds weer in beweging. Dus het is voor mij... Ik heb dus ook heel veel vertrouwen gehaald uit het schrijven van het boek. Voor mij is het een heel mooie bevestiging dat als je jezelf ruimte geeft, als er niets

hoeft en je alle eisen weghaalt, dat er dan vanuit trauma schoonheid kan ontstaan. Dat is iets enorm prachtigs wat natuurlijk ook heel troostend is.

Selm: Ja, als een ware alchemist. Zie je ook andere alchemisten, zijn er dichters, schrijvers, die jou geïnspireerd hebben tot dit werk?

Hannah Chris: Jazeker, Peter Verhelst is een heel belangrijke dichter voor mij. Die heeft ook meegelezen met dit werk en hem beschrijf ik soms als een literaire godfather van me. Toen ik zijn boeken voor het eerst las, zeker zijn proza, dacht ik: wow, zo intens, zo compleet lichamelijk kan taal zijn. Dat heeft mij echt de ogen geopend. Voor de rest zijn er talloze schrijvers en makers waar ik inspiratie uit haal, maar dat gaat echt alle kanten op en de relaties tot mijn eigen werk kunnen soms best ver weg zijn. Ik houd bijvoorbeeld enorm van ontzettend experimentele literatuur. Je hebt in het Nederlands taalgebied heel fijne experimentele tradities en mensen zoals Ivo Michiels die gewoon de taal toe-eigenen om er gewoon een totaal eigen wereld mee te bouwen, daar kan ik heel enthousiast van worden. Dit staat best ver van wat ik zelf maak, maar dat er andere mensen zijn die die ruimte in de taal hebben geopend, dat neem ik wel mee en dat beweegt me voort.

Selm: En dijt het universum van *Een lichaam dragen* zich verder uit? Blijf je nu verder schrijven en is dat dan poëzie?

Hannah Chris: Ik ben tijdens het schrijven van deze bundel ook al voorzichtig beziggegaan met andere soorten teksten en daar zit ik nu wel middenin. Ja, er lijken nu weer meer prozaïsche teksten te komen, die misschien ook weer verder bouwen op de hoop en de utopie die schrijven kan zijn. Tegelijkertijd is voor mij dit werk dus ook enigszins utopisch, het gaat echt over de vraag 'wat als de transformatie waarnaar ik verlang, mogelijk is in poëzie?' en 'wat als een gedicht de ruimte kan openen voor mij om te beleven wat ik in de fysieke wereld niet kan beleven?'. En nu blijkt dat die gedichten die ruimte daadwerkelijk kunnen open, maar dat dat ook een gevecht is. In teksten waar ik nu mee bezig ben, richt ik me eigenlijk meer op de vraag 'wat als de wereld daadwerkelijk ingericht zou zijn op trans mensen, op mensen die op wat voor manier dan ook gemarginaliseerd worden, wat als er daadwerkelijk een emotioneel-intelligente samenleving zou zijn, die op een zachte manier vormgeeft aan dat samenleven, wat blijft er dan nog over van de problemen die we ervaren?'. Wat blijft er dan bijvoorbeeld nog over van dysforie? Dat vind ik een heel interessante vraag om over na te denken. En dan wordt er eigenlijk nog een stapje hoopvoller en tegelijkertijd ook een heel interessante vorm van verzet, vind ik, want er schuilt iets leuks in om alle artificiële lagen die het leven moeilijk maken weg te pulken en te laten zien dat er ook iets anders mogelijk is. Maar ik ben nog helemaal aan de voet van die tekst hoor, maar wie weet wordt het volgende werk wel iets heel anders. Dat zou heel goed kunnen.

Selm: Ja, een soort trans futurisme, stel ik me voor.

Hannah Chris: Ja, ja.

Selm: En terugkijkend, hoe zou je dan *een lichaam dragen* duiden?

Hannah Chris: Ik zal dat minder als futurisme zien, inderdaad. *Een lichaam dragen* zit voor mij wel heel erg in het... Er zijn twee teksten in de bundel, twee prozagedichten aan het einde die zich naar mijn idee in een toekomst afspelen, dus dat is misschien al een soort van voorschot op dat futurisme. Maar voor de rest zit *Een lichaam dragen* heel erg in het nu van de afgelopen twee jaar. Wat voor woord daarbij zal passen, weet ik nog niet

Selm: Zijn dat twee jaar die je koestert?

Hannah Chris: Dat vind ik een heel moeilijke vraag. Aan de ene kant ben ik heel blij dat ze voorbij zijn, het waren ook de twee jaar dat ik aan de bundel schreef, waren ook de twee jaar dat ik op de wachtlijst stond voor de genderzorg. Dus twee jaar waarin ik vanuit systemen in de buitenwereld vastgelegd werd in eigen processen, en daar ook gewoon... Dat was een heel zware periode. Echt een periode van lamgelegd zijn en elke millimeter bevrijding moest bevochten worden, dus... Maar tegelijkertijd vind ik het ook moeilijk om te zeggen dat ik blij ben dat het voorbij is en dat ik er niet meer aan wil denken, want zo zie ik het ook niet. Het heeft ook dit boek opgeleverd en het heeft me ook teruggeworpen om eigenlijk op een haast spirituele manier los van de fysieke wereld al... alle mogelijke stappen die ik zou kunnen zetten, te zetten. Dat heeft me teruggeworpen op een bepaald diep uithoudingsvermogen, op een bepaald geloof dat het uiteindelijk toch anders zal worden. Ja, dat is niet leuk, maar... Nou ja... Ik wil me die twee jaar ook niet laten afpakken, weet je? Het lastige van de genderzorg is dat het gewoon... nou ja, heel veel dingen natuurlijk, maar van de wachtlijsten is dat het gewoon eigenlijk je leven op pauze zet voor jaren en dat gelukkig leven soms onmogelijk kan voelen jarenlang, dus pakt het gewoon eigenlijk jaren van je leven af en dat wil ik ze ook niet laten hebben, dus ik weiger ook om die jaren in retrospectief als ongelukkig te bestempelen of als dat ik liever niet wilde dat ze er waren.

Selm: Je leest geen recensies zeg je en ik wil er niet te veel te veel aandacht aan besteden, maar Rob Schouten noemt het 'geen strijdbare wokepoëzie' - tot zijn opluchting haast. Ik vind het wel strijdbare wokepoëzie, vanuit een bepaalde zachtheid en een kracht. Er zit ook woede in. Die woede waar je het nu over hebt... Was dat het moeilijkst om te schrijven?

Hannah Chris: Nee, misschien juist wel het bevrijdendst. Nou ja, dat is een van die dingen die die twee jaar mij wel heeft opgeleverd, het meer in contact zijn met woede. Ik moet bij die woede denken aan een interview met Johanna Hedva, een van de beste kunstenaars-schrijvers die er nu is, vind ik. Hen spreekt in een interview over de vraag wat *crib rage* zou kunnen zijn, of *fem rage*, een boosheid die niet wordt ingezet om andere mensen te onderdrukken, maar iets anders doet. Voor mij is dat ook heel erg deze boosheid, deze komt voort uit heel veel zachtheid. Dat is voor mij ook de enige manier waarop ik die boosheid zou kunnen beleven. Niet vanuit een soort van gevecht of klem, maar gewoon omdat ik mezelf de ruimte geef en vanuit die zachtheid komt dat blijkbaar dan vrij. En dat vind ik eigenlijk heel mooi, omdat woede ook kracht is en die kracht kom ik dan ineens tegen, die komt naar buiten. Het was niet moeilijk om te schrijven, omdat het heel erg vanzelf kwam, maar het was wel iets waardoor het wel als een bevalling voelde.

Selm: Die kracht en zachtheid tegelijk, die vat je ook mooi in de cover. Wanneer vond je de cover voor het boek?

Hannah Chris: Die kracht en zachtheid zit inderdaad ook heel mooi in de cover van Janine Hendriks. Dat was een heel leuke samenwerking. Ik denk dat het ergens in het voorjaar was dat ik met haar ging praten. De redacteur die ik toen had Merijn Hollestelle, had hier ook erg goede ideeën over. Het was uiteindelijk zijn idee om iets met dit beeld te gaan doen, het is ook een beeld dat in de bundel voorkomt. Daar heeft Janine prachtig werk over gemaakt. Dit was een heel leuke samenwerking en heel leuk om te praten over wanneer het dan precies zacht en tegelijkertijd duister, onheilspellend genoeg is, omdat het ook een beeld is dat makkelijk cliché zou kunnen zijn. Maar dat is het voor mij totaal niet, omdat het niet alleen zacht maar ook onheimisch is.

Selm: Eens, ja. En zo'n samenwerking met een uitgever, hoe heb je dat ervaren? Heb je de ruimte gekregen? Of genomen.

Hannag Chris: Ja enorm, daar was ik best wel verrast over. Ik heb altijd een beeld gehad van mijn eigen werk van dat is moeilijk te plaatsen, mensen weten niet zo goed wat ze ermee kunnen en het is maar voor een heel beperkt publiek, dus ik was altijd een beetje huiverig voor die uitgeverwereld. Ik sta achter wat ik maak, maar wie wil het? Ik heb wel echt een thuis gevonden bij de Bezige Bij. Vanaf het eerste gesprek dat ik daar had, voelde ik dat ze compleet snapt hoe ik wilde werken en daar alle vertrouwen in hadden. Ook naar aanleiding van het chapbook, dat mijn manier van werken het chapbook had opgeleverd. Dus eigenlijk zeiden ze: nou, jij wil dit doen, nou ga maar doen en dat mocht ik compleet op mijn eigen manier ook invullen en hele kleine dingen die voor mij heel erg belangrijk zijn, zoals dat er geen genre in het contract hoefde te staan, dat er gewoon boek 1 stond, waar dan normaal een werktitel of een roman of dichtbundel zou staan en het feit dat we geen deadline hanteerden. Of nou ja, er was een deadline, maar die was met potlood en omdat er gewoon maar een datum in het contract moest staan. Echt dat ik dat proces op mijn eigen manier en eigen tempo kon doen en dat zij daarin met mij mee wilde bewegen, daardoor heb ik daar heel veel vertrouwen gevoeld. Daar ben ik heel dankbaar voor en dat heeft denk ik er ook voor gezorgd dat ik in een heel korte tijd heel diep kon gaan, want twee jaar is uiteindelijk helemaal niet zo heel lang. Ik kon gelijk op de manier die ik wilde de diepte inspringen en dat vind ik heel fijn.

Selm: Als je zo utopisch zou mogen nadenken over het boekenvak en waar het werk dan landt, wat kan dan beter of wat zou anders kunnen? Wat heeft vloeibaar werk nodig?

Hannah Chris: Ik denk dat dit uit heel veel verschillende onderdelen bestaat die ook niet alleen met het boekenvak te maken hebben. Dat gaat denk ik over... Daar zal jij vast ook gedachtes over hebben, maar het gaat ook over mensen die tot een bepaalde gemarginaliseerd worden, niet gelijk vanuit dat aspect van hun identiteit benaderen, dus ook niet dat werk vanuit dat aspect van hun identiteit benaderen, dat is al een heel belangrijk onderdeel dat nu consequent hartstikke fout gaat, maar dat zit voor mij in een spanningsveld dat met zoveel verschillende factoren heeft. Het is dan ook de vraag naar een utopie. In elk geval als ik kijk naar mijn eigen werk in het boekenvak, zou dat het eerste zijn wat anders zou moeten.

Selm: Je bent naast schrijver ook activist voor heel veel zaken: voor het klimaat, Palenstina, transzorg. Hoe verhoudt de kaars en beslotenheid van thuis zich tot de straat?

Hannah Chris: Dat is een leuke vraag en een vraag waar ik nog niet zoveel antwoord op heb, maar ik vind het wel een heel belangrijke vraag waar ik ook de laatste tijd veel op zit te kauwen. Ergens voelt het voor mij alsof het activisme en het schrijven uit dezelfde bron voortkomt. Die zachtheid en die ruimte die ik voor mezelf weet te maken in dat schrijven is natuurlijk een ruimte die op heel veel verschillende plekken in de wereld niet bestaat of niet gerespecteerd wordt, dus dat is natuurlijk iets waar ik met heel veel vuur voor wil vechten. Om dat concreet te maken, voor mij heeft het die zachte manier van schrijven ook alles te maken met een bepaald respect naar hoe ik als mens werk. In een artistiek onderzoek dat ik ooit heb gedaan, onder begeleiding ook van Dennis, ben ik ooit op de metafoor gekomen voor het voedselbos voor het schrijven. Dat is voor mij een heel handige metafoor om te ontdekken hoe ik wilde schrijven, omdat ik zo zat te worstelen met enerzijds dat ambacht, je moet weten wat je doet als schrijver of dat ik het gevoel had ik dat ik zou moeten weten wat ik deed. En anderzijds het verlangen naar een bepaalde organische taal, iets wat vloeit. Daar zat voor mij een heel grote spanning in en in dat voedselbos vond ik daar eigenlijk heel veel antwoorden... omdat daarin daadwerkelijk een ambacht wordt beoefend, mensen weten wat ze doen, maar dat weten komt altijd voort uit de kennis van de natuur, dus je bepaald welke planten je waar neerzet vanuit wat daadwerkelijk effectief is voor die planten en voor het hele ecosysteem, dus dat heeft te maken met een luisteren, met een bepaalde zachtheid en ook met een bepaald respect. Niet vanuit een bepaald voorbedacht plan handelen, maar vanuit zachtheid en een luisteren naar wat er op een moment daadwerkelijk gebeurt in het systeem waar je deel van uitmaakt. Dus dan kan je niet anders, denk ik dan - als ik dit in mijn schrijven belangrijk vind - om dit bijvoorbeeld ook in klimaat belangrijk te vinden. Als je daadwerkelijk met respect naar je omgeving zou kijken, dan zou je anders met het klimaat omgaan, dus daar ontstaat al dat activisme. En tegelijkertijd is dat schrijven natuurlijk iets heel intiems en kleins en het is poëzie, dus wie gaat dat lezen? Ik heb het idee dat het soms wel een ander effect heeft in de wereld, zo'n poëziebundel of een demonstratie. Maar ik zou wel willen zeggen dat het allebei een belangrijk effect is.

Selm: Je bent docent bij de Creative Writing opleiding, dus je leidt jonge schrijvers op of ontwikkelt hen mede. Wat zou je hen meegeven na dit schrijven?

Hannah Chris: Ik denk dat het belangrijkste dat ik mee zou willen geven is dat schrijven leuk en zacht kan zijn. Er is zo'n beeld van het kunstenaarschap dat je moet lijden voor wat je maakt of dat je hard moet werken om ergens te komen. Voor mij is dus zacht werken veel belangrijker dan hard werken en ik denk dat luisteren waar ik het net over had, dat hangt er natuurlijk ook heel erg mee samen, dat dat iets is wat ik ook heel graag probeer mee te geven. Hoe kan je dat luisteren in je proces vormgeven en hoe kan je een proces voor jezelf maken waarin je met een zachtheid kijkt naar hoe jij wil schrijven en wat goed voor jou werkt. Dat vind ik altijd heel leuke vragen om met studenten over te sparren.

Selm: Hannah Chris, ik heb met heel veel plezier naar je geluisterd.

Hannah Chris: Ja! Ik vond het heel leuk om met je te praten.

Selm: Begrijp je de schroom? Want ik blijf eigenlijk heel ver weg misschien net van het werk misschien en dat is ook jammer.

Hannah Chris: Ik weet niet of we er ver weg van blijven, hoor. We hebben het denk ik over heel veel lagen onder en om het boek heen gehad. Maar jij had het in die schroom ook over... Begreep ik het goed dat het voor jou ook dichtbij komt?

Selm: Zeker, dat maakt het des te moeilijker. Ik zou heel veel andere soorten gesprekken met je kunnen hebben. Ook een waarbij ik bijna op z'n Frits Spits' zou zeggen: oh, hoe heb jij dat gevoeld of wat bedoel jij daarmee? Op die manier.

Hannah Chris Lomans: Ja, precies. Dat kunnen dan alsnog een keertje met een wijntje doen, in plaats van op een podcast waar iedereen naar luistert.

Selm: Precies en we steken een kaars aan. Heel veel dank, Hannah Chris Lomans.

Hannah Chris: Jij bedankt.

Voice-over #2: Bedankt voor het luisteren naar Radio Debuut. Deze aflevering is opgenomen ter gelegenheid van Nieuwe Types, de industriedag voor literair makers en professionals die op 10 november 2023 plaatsvindt in Theater aan de Rijn in Arnhem. Kijk voor meer informatie in de shownotes en op nieuwetypes.nl.

Voice-over: Dit was een podcast van Wintertuin, aangesloten bij De Nieuwe Oost. Volg ons via jouw favoriete podcastapp voor meer podcasts over verhalen, literatuur en schrijven. Tot de volgende keer!